

HET
 DERDE BOECK,
 VAN
 ADERLATEN
 ENDE
 PURGEREN.

Het Eerste Capittel.

Waer van wy nu elcks in 't bysonder sullen handelen, beginnende van het Aderlaten.

1. *Verscheide Soorten van Ontlastinge.*
2. *Op spronck van het Aderlaten.*
3. *Nootwendigh Gebruyck van het selve,*
4. *Mate van 't Bloedt.*
5. *Tyt van 't Laten.*
6. *Plaetse van de Ader; waarom onder den Bani?*
7. *Om-loop van 't Bloedt.*
8. *Keere van het Bloedt.*

Het Lichaem wordt ontlast door Algemeene middelen, ofte bysondere. De Algemeene Ontlastingh is de gene, die van 't gheheel Lichaem af-neemt, als daer zijn Sweeten ofte Uyt-dampen, Bloeden, Braken, ende te Kamer gaen. Want door dese werdt wel eerst, het deel, dat sy eerst raken, ontlast, maer dat ledigh zijnde, oock by ghevolgh de andere. Het Braken suyvert eerst, ende meest de Maegh, de Kamer-gangh eerst de Dermen, maer die by-blijvende, vorders oock het ander Ingewant. Door het Bloeden werden eerst de Aderen geledight, ende de Slagh-adere, die aen de selve ghehecht ende in geopen zijn, daer na oock het geheele Lichaem. Het gene door de Huyt doet vervliengen, neemt eerst wegh dat daer naeft onder leyt, daer na dat in de grootste Aderen is, ende soo voorts uyt het Ingewant. De bysondere Ontlasting, ontlast alleen een deel, dat met overtolligheyt belast is. Alsoo werden de Hersenen door de Neus ende Mondt gesuyvert, de Borst ende Longen door Op-spougen, de Nieren ende Blaes door Water-maken, de Lijf-moeder, ende Speen door Bloeyen, de ongeriste Dermen door een Ser-pil, ofte Clysteer.

(2) Gelijck de Menschen, hoe-wel vernuftigh zijnde, vele dingen gheleert hebben van de onvernufte Dieren: soo is oock in dit deel van de Geneeskonste (seyt *Plinius* in 't 8. boeck van sijn *Natuurlijst* op 't 26. Capittel) ons een Leer-meester gheweest het *Rivier-paert*, een groot beest dat hem in de *Nijl*, een Rivier in 't Landt van *Egypten*, alwaer van oudts de eerste Genees-meesters gheweest zijn, onthoudt. Dit, wanneer het verneemt, dat het door langhdurige guligheyt met al te veel bloedt overlaff is, soo begeeft het hem op den Oever van de Rivier, om te vinden eenigh verich af-gebroken Riet: ende een scherpsierende, quett daer mede (sijn Lichaem daer in druckende) een Ader in sijn Dye, ende ontlast alsoo sijn Lichaem, dat anders in Sieckte soude vervallen, van het overtolligh bloedt, ende hem dan wentelende in 't slick, sluyt so wederom de openinge.

(3) Het

(3) Het gene dit *Nijl-Paere* door aen-geboren ingeven van de Nature aldus in 't werck stelt, dat wert door ondervinden, ende reden van den Mensch bevesticht seer dienstigh te wesen. Want het Bloedt en kan niet alleen quaet veroirsaken, als het quaet is, maer selfs oock als het wel goet, maer al te overvloedigh is. Derhalven wanneer men voelt, dat ons Vleysch gespannen is, ende de Adren dick op-swellen, ende daer door ghevaer loopen om te barsten, ofte Sieckten, uyt Ontstekinghe, ofte Verstoppinge te veroirsaken, ende sulcks niet geen Af-fettende, ofte andere Middelen te helpen is: soo moet men ten eersten komen tot het Ader-laten. Want het selvighe versacht terstondt de spannende Pijn, verlicht het beswaerde Lichaem, het welck aldus verquickt zijnde, bequaem wert tot alle sijn werkinge. Dewijl oock hier door, de Natuurlike wermte meerder lucht krijght, ende de ghesloten nauwe wegen openen, soo werden daer door de dreigende Sieckten vermydt. Men magh oock Laten in quaet Bloedt, ende soo veel te beter hoe het meerder is: dan soo veel te minder hoe het quader is. Want dan is beter te gebruycken een Genees-middel, 't welck suyvert, ende alleen de quade vochtigheyt af-drijft: daer het Ader-laten het goet (waer door de krachten, die altijd by quaet Bloet, seer slap zijn, noch meerder vermindert werden) soo wel, als het quaet laet uyt-loopen.

(4) Of men *Veel*, ofte *Weynigh* laten sal, staet af te meten na de sterckte der Sieckte, ende der krachten. Als de Sieckte groot is, ende de Krachten sterck, moet men soo veel laten, als de Krachten eenighsins kunnen verdragen: matelick, als sy beyde matelick zijn: maer wanneer de Sieckte wel groot, maer de Krachten slap zijn, is beter, om die te behouden, het quaet Bloedt allengskens, dat is in verscheyde reysen af te trecken. Dan alsoo men in andere dingen niet alleen en dient te sien op 't gene voor de voeten staet, gelijk de oude Poet *Terentius* seyt, maer oock voorsien het gene toe-komende is: soo moet hier mede in 't op-mercken van de Krachten, niet alleen gelet werden op de gene, die tegenwoordigh zijn, maer oock op de gene, die na het Laten noch over-blijven. Want de selvighe moeten de vordere Genees-middelen noch doen wercken, tot overwinninghe van de Sieckte, die sy noch hebben uyt te staen. Daerom is 't allerijdt sekerder wat te weyniger, als te veel te Laten, alsoo het weynighe wederom verhaelt kan werden, ende niet het vele.

(5) Daer het Laten vereyscht, is het best in 't *Beginfel*, alsoo als dan de Sieckte noch niet hoogh gheklommen is, ende de Krachten op haer sterckite zijn. Dan dient wel, dat eerst Maegh, ende Dermen sachtelick gesuyvert zijn, te weten, wanneer de Sieckte sulcks kan wachten: maer *Pleuris*, *Squinancy*,

ende dierghelijcke en willen geen uytstel lijden. In Sieckten, die gaen, ende komen, ghelijck Koortsen, moet men niet laten in haer hevigheyt: dewijl de Nature anders door beyde te seer beswaert werdt. Als men tot voor-komen van Sieckten wil Laten, ofte oock in Sieckten, die dat mogen verwachten, soo is 't best in de Morgen-stondt. Want met het opgaen van de Son werdt het Bloedt dunder, ende driftiger, ende alsoo bequaem om uyt te loopen. Ende sulcks na dat de Sieckte ten minsten een ure wacker gheweest is, ende sijn Spijse, van daeghs te voren, wel verteert heeft.

(6) De *Plaets* daer men de Ader steken sal, moet eerst wel gewreven werden, tot datse gheheel verwarmt, ende dan den arm nauw ghebonden, om het Bloedt tegen te houden. Sulcx werdt altijd gedaen recht boven de plaets, daer men de Ader steken wil, het welck de ervarentheyt gheleert heeft, sonder even-wel de reden te weten. Want indien het gheschiede om het Bloedt van bovenen na den bant toe te trecken, gelijk dus lange geméent is, als of het uyt de holle Ader door haer tacken onder de Oxelen na den Arm gesonden werde, dan most nootsakelick niet de Ader, die onder den bant komt, maer die boven is, meerder bloedt geven. Het welck gantsch anders bevonden werdt, ende daer uyt wel besloten, dat het bloedt van 't Hert, door de *Pols*-adren (waer van haer klopping komt) het geheele lichaem door ghedreven werdt, ende dan wederom door de Adren uyt de uyerste deelen na het Hert ghetrocken, om aldaer verdunninge, ende vernieuwinge te ontfangen. Sulcx blijkt daer oock aen, dat als men het Laten wil op-houden, ende het Bloedt stoppen, den vinger set niet boven de openingh, maer onder: het welck nochtans soude moeten gheschieden by Aldien de bovenste Adren het bloedt na beneden souden. De waarheyt van dese Leere is te sien ende te voelen in het maecksel der wegen, daer het bloedt door gaet. Want van het Hert in 't neder-drucken door de *Slagh*-adren met kloppingh (het welck de *Pols* is) ghedreven werdende, en vindt aldaer geen veranderinghe, ende vandaer door de Adren door het ophalen van 't Hert dan na 't selfde wederom toe getrocken zijnde, werdt wel een weynigh tegen gehouden, door *Klap-vlieskens*, die in de Adren alleen staen, maer niet belet. Alsoo de *Klap-vlieskens* alle-gader na het Hert open gaen, ende tegens het Hert ghesloten zijn. Ende dit is de oirsaeck, dat het bloedt, 't welck uyt den Arm ghelaten werdt van onderen, ende niet van bovenen en komt; ghelijck de *Heel-meesters* oock toonen, als het niet wel volgen en wil, dat sy de Ader van onderen na de openingh toe strijcken, ende daer door noch eenigh bloedt doen uyt-leken. Van dit *circuleren*, ofte gestadigh om-trecken van het bloedt door het Hert, is beneden breeder te sien in het *Steen-stuck*, na-

namentlijk in het 2. Deel, 3. Boeck, en Cap. 29. N°. 5. van de *Schat der Ongesontheyt*.

(7) Na dat het Bloedt ghestopt, ende den Laetbandt wegh-genomen is, soo moet de openinge suyer ende droogh met een Spongie ghemaectt werden; want als daer eenigh bloedt blijft steken, dat belet het toe-heelen, ofte breeckt daer na wederom op, ofte komt tot sweren.

(8) Het is beter, dat het bloedt ontfangen werdt in Tin, Silver, ofte Aerde-werck, als (gelijck nochtans ghemeenlick geschiet) in Koper, dewijl het in 't selve van wesen, Verwe, als andere Hoedanigheden, lichtelick verandert, waer door het oirdeel, dat men daer uyt van de Sieckte nemen soude, onseker gemaectt werdt. Men moet oock niet in een, maer in verscheyde Beckentjens het selve laten loopen, om de verscheydenheyt wel te kunnen aen-mercken. Waer in aldereerst te letten is op het wesen van 't bloedt. Het is Taey bloedt, 't welck langhsaem uyt-loopt, ende als Lijm aen de vinger hangt, gelijck Goet, ende ghematicht bloedt geen van beyde endoet. Heris Dick, ende Vast, veel Vefelen hebbende, dat rasch runt, ende stijf werdt: het welck Verstoppingen, ende Sieckten, daer uyt ontstaende, veroirsaeckt. Dat langhsaem runt, is Dun Bloedt: maer 't gene dat nu al kout is, ende niet dick en wert, is ofte geheel waterachtigh ofte bedorven, als wiens Vefelen (die het Bloedt dicke, ende vastighydt geven) al te samen verrot ende vergaen zijn. Dick, ende vast Bloedt, werdt niet moeyten van een ghescheyden; Dun Bloedt lichtelick: maer 't gene bedorven is, en scheyt niet dan soo dra het aen-geroert werdt, ende als het vlies, datter gemeenlick op drijft, maer gheraectt en is, soo loopt het in kleyne deelen, die veeltijds verscheyden gevert zijn, van malkander. Veel Geel water op het Bloedt, als het kout gheworden is, drijvende, beteyckent ofte veel voor-gaenden dranck, ofte een swacke Lever, ghelijck in water-suchtige, ofte oock dat de Nieren ver-swackt, ofte verstoppt zijn: uyt welke oirsaken de weyachtige vochtigheyt te overvloediger in de Aderen onder het Bloedt vermenght werdt. Even-wel en dient het Bloedt sonder de selvighen niet Geheel te wesen, ghelijck in de gene, die gantsch sober drincken: want al te Dick Bloedt kan qualick door de kleyne Aders verspreyt werden, het welck daerom de selvighen lichtelick verstoppt. Het Schuym, dat op het Bloedt drijft, indien het niet veroirsaeckt en is door sterck uyt-speuten, betuyght grooten brandt van die Vochtigheyt, welckers Verwe het draeght: ghelijck Root Schuym, van Root Bloedt; Geel, van Gal-achtigh; Wit, van Slijmerigh; Bruyn van Swart Bloedt.

Het II. Capittel.

1. *Bysondere Af-treckinge van Bloedt, door*
2. *Egels,*
3. *Scherven,*
4. *Koppen.*

(r)

IN 't naest-voorgaende Capittel is kortelick ghehandelt van de Al-gemeene ontlastinge door Bloet laten. Maer wanneer het Bloedt in eenigh deel soo vast sit, dat het noch door Openingh van Ader, noch door Af-drijvende Genees-middelen uyt-getrocken en kan werden; in sulcken gevalle moet men komen tot foodanighe behulpselen, die op het deel selve haer kracht kunnen doen, daer op ghebracht zijnde, ende alsoo oock ontlastende. Soodanighe zijn een Egel, Scherven, ende Koppen, die 't bloedt uyt het deel selve, dat alreede beschadicht is, merckelick trecken.

(2) Den Egel en bijt niet alleen door de Huyt, maer gaet, wanneer de selve teer is, gelijck in Kinderen, noch dieper, ende suyght alsoo het bloedt uyt, tot dat hy vol, ende gespannen zijnde, van het deel, daer hy aen getelt was, af valt. Soo dat de Grieckse Poet *Theocritus* de Liefde, die mede het bloedt van de Minnaers uyt-suyght, niet qualick by den Egel vergelijckt. Het gebeurt oock somtijts, dat al is den Egel al afghenomen, de plaets noch sterck bloeyt, infonderheyt wanneer hy op een swellende Ader gheset is, ende dan streckt hy voor een vlijm. Aldus treckt hy somtijds uyt de Speen-ader het bloedt soo overvloedigh, dat het selve moet op-gestopt werden. Maer en kan niet veel trecken, wanneer hy op een harde Huyt geset werdt, ofte daer geen groote Ader onder is. Derhalven komt hy meest in 't ghebruyck om de Gebreken uyt te suygen, die boven in de Huyt zijn, gelijck Schorff, Quaet Zeer, Puysten aen de Neus, Aengesicht, ende diergelijcke.

(3) Het *Scherven* geschiedt met het door-snijden van de Opper-huyt, rakende tot in de rechte Huyt. Het ontlast alleen het Deel, dat alsoo geraectt wert, 't en zy datter een Ader gequetst is. Het is een rechte Genees-middel voor de Huyt, ende de Gebreken, die wy gheseyt hebben, dat den Egel te hulpe komt. Daer beneffens van verouderde Hardigheyt, Kout Vyer, ende andere bedervinge, in de welke de Natuurlické wermte verstickt zijnde, nootsakelicken moet verlicht werden.

(4) Maer het *Scherven* sal veel meerder bloedt geven, indien een *Kop* terstondt op die plaets gheset werdt, die dan krachtigh het bloedt in hem treckt. Uyt wat reden de Koppen aldus na haer trecken, beschrijft ons *Plutarchus* in sijn Platonische Vragen.

De Lucht, feyt hy, die dicht aen het Vleysch is van de Kop met de wermte om-vat ende ontfteken, ende dunder gheworden zijnde als de onsenlicke gaetjens in 't Koper, schiet in geen ydele plaets (die niet ghevonden werdt) maer in die Lucht, de welke, van buyten om den Kop is, ende stoor haer wegh, die weder, die voor hem is, ende soo stoor ghestadigh de een Lucht de ander, die aen 't wijcken is, trachtende te komen in de plaets, die ledigh gemaect is, door het vertreck van de eerste, ende de Lucht alsoo komende op het Vleysch, dat van den Kop ghevat is, ende ontfteken zijnde, doet het Bloedt in den Kop schieten. Door kracht van dese Hitte, uyt de Vlam van het aen-gesteken werck in den Kop veroufaect, en treckt hy niet alleen al de dunne Vochtigheyt, ende geesten die ontrent het Deel sweven, maer oock 't geene verder ende dieper leyt. Ende als de Huyt te voren ghescherft is, dan werdt het merckelick in den Kop ghetrocken: maer als die gladt, ende heel blijft, soo treckt hy uyt verder, ende dieper Deelen in de Huyt, ter plaetsche, daer hy geset werdt. De naem van Kop schijnt hem ghegeven te wesen; na de ghe-lijckenis, die hy heeft met den Kop, ofte het Hooft van een Mensche: ende soo is mede van Hippocra-tes gefeyt, dat het Hooft op ons Lichaem staet als een Kop, die van anderen vele dampen ontfangt. Den Kop is een ghereet ende gantsch onghewaerlick behulp-middel, alsoo hy het Lichaem geen swack-heydt, noch eenighe quade hoedanigheyt mede en deelt. Ende werdt derhalven minder mis-daen by de gene, die haer twee drie-mael 's Jaers sonder veel oirtaecks doen Koppen, als die haer, Gefont zijnde, uyt quade gewoonte doen Laten, ende haer lichaem daer door van goet Bloedt, sonder noot, berooven. Doende alsoo vrywilligh, 't geene eertijds in den Oorlogh tot een straffe op-gheleyt werde. Want men plagh in Oude Tijden, gelijk Agellius schrijft 10. *Nob. Att.* 8. de Krijghs-knechten, die haer qua-lick gequeten hadden; tot haer schande, een Ader te openen, ende Bloedt te laten. Het welck hy meent, dat in den beginne ghedaen is aen bloode Krijghs-knechten, ende wiens ghemoet van de natuurlicke gestaltenis af-weeck, als of het niet soo veel voor een straffe, als wel voor een Genees-middel te rekenen was: ende dat 't selfde daer na oock om veel andere misdaden, door gewoonte, in 't werck gestelt is, als ofte al de geene, die mis-deden, niet wel met den Hoofde bewaert en waren.

Dus verre is ghehandelt van de Middelen, die het Bloedt, ghelijck het komt, soo in 't ghemeen, als in 't bysonder af-nemen: derhalven sullen wy nu komen tot de geene, die de quade Vochtigheden af-setten.

Het III. Capittel.

1. *Verscheide Soorten van Purgatien,*
2. *Oirpronck van Braken,*
3. *Sijn Gebruyck, ende Mis-bruyck.*
4. *Oirpronck van de Clysteer,*
5. *Haer Gebruyck, ende Krachten.*
6. *Set-pils Werck, ende Hindernisse.*
7. *Aert, ende Verscheidenbeyt van Purgatien;*
8. *Haer Gebruyck, ende onderscheiden Wate-kinge,*
9. *Mate,*
10. *Tijdt in de Sieckte.*
11. *Voor-bereydinge.*

(1)

Wanneer de Overtolghigheyt, ende de Vochtig- heden onses Lichaems soo verre in Onmaag- heyt, ofte bedervinge gerocht zijn, datse noch door goede Maniere van Leven, noch door enckele Ver- anderinge; noch door hulpe van de Nature, ofte in- geboren Wermte tot haer vorige goetheyt gebracht en konnen werden, dan moet al 't geene, soo verre van den Natuurlicken stant af-geweken is, als onnut ende schadelick, wegh-ghenomen werden door Genees-middelen, die kracht hebben, om de quade Vochtigheden uyt den Lichame te drijven. Sooda- nighe, doen sulcx door Braken, Clysteren, ende Af- treck, eygentlick *Purgatie* genoemt.

(2) Cicero, in sijn tweede boeck van de Nature der Goden, schrijft, over weynigh Eeuwen (hy storf twee-ende-veertigh Jaer voor de Geboorte onses Heeren) door 't verstant der Genees-meesters be- vonden te wesen, dat de Honden haer ingewant met Braken suyveren. Want de Honden alsoo sy seer wraetachtigh, ende gulsigh zijn, soo komen sy haer lichtelick te overlatten: het welck sy verne- mende, Gras eten, waer van sy hare overtolghigheyt uyt-braken. Hier uyt schijnt het, feyt Plinius in 't 4. Cap van sijn 29 boeck, dat dit Beest oock de Menschen het Braken heeft aen-gewesen.

(3) Gelijk de Lijf-moeder in den Arbeyt met alle kracht haer selven van bovenen toe-treckt, om van de Vrucht verlost te werden: even alsoo de Maegh geprickelt zijnde, door yet, dat in haer scha- delick is, van onderen by een treckende, begeeft haer na bovenen, met Braken, alles, wat haer tegen is, uyt-smijtende. Soo dat in dese beweginghe de Maegh van haer eygen plaets springt, ende de naest- liggende Deelen, daerse aen vast is, met groot ghe- welt uyt-treect. Hierom valt het Braken swaer, ende moeyelick, sommige meerder, sommige min- der. Die nauw ende sluyck van Borst zijn, ende die eenen schralen ende langen Hals hebben, en kon- nen

nen niet, als met geweld, braken: maer seer lichtelick, die recht anders gestelt zijn. Wederom geweldigh, ende ghevaerlick de Aem-borstige, Teringhachtige, die eenige ontstekinge, ofte pijn in 't Inge-want gevoelen: want daer uyt te vreesen staet, ofte Sticken, ofte Bloedt-spuwen, ofte yet te bersten, gelijk in alle geweldige beweginge. Door dickwils en swaerlick Braken werdt de Maegh, ende het In-gewant, van wegen het dickwils ende gheweldigh schudden, verswackt, ende de onsuivere Vochtigheden daer na toe gedreven: het Hooft vervult, de Sinnen beswaert, ende verduyftert. Maer dat licht ende matelick valt, is 't ghesontste, ende beste van alle Purgatyen. Want het treckt de schadelicke Vochtigheden uyt de fonteyne selfs, het suyvert de Maegh, ende by-gevolgh de naest by-leggende Deelen. Dethalven is 't een seer goet behulp-middel in verlore Hunger, Walgingh, Opwerpingh, ende Spanningh van de Maegh, Geel-sucht, af-gaende Koortschen, ende alle Siekten, die in 't Hooft, door dampen van onderen, veroirsaken. Want als men siet, dat in de seivige de Purgatyen weynigh voordel doen, dan heeft men meerder hulp uyt het Braken te verwachten.

Dan men dient even-wel, alsoo het een beweginghe tegens de Nature is, de welcke den wegh, om haert te ontlasten, door de Dermten gekofen heeft, de Maegh tot het Braken niet te gewinnen. *Heredorus* getuygh in het tweede boeck van sijn Grieksche Hystorye, op 't 78. capittel, dat de *Aegyptenaers* gewoon waren haer alle Maenden te suyveren met Braken, ende Clysteren, tot onderhoudt van hare Gesontheyt: meenende dat alle Qualen den Mensch over quamen uyt Spijse, die sy aten. Dan al valt dese reden veeltijds waerachtigh; soo en is niet

minder waerachtigh 't geene *Plutarchus* schrijft in sijn Leeringhen der Gesontheyt; Dat Braken ende Purgieren, leelicke Genees-middelen zijn van over-

daet, ende die niet ('t welck *Plato* oock seyde in *Timaeo*) als in groote noot en behoorden in 't werck gestelt te werden.

(4) Wy hebben geseeyt, hoe het Ader-laten, ende Braken ghevonden, ende de Menschen geleert zijn door de Beesten; even-eens is 't oock gelegen met de Clysteer. Daer is, schrijft de gemelte *Plinius* 8. 27. een Vogel in *Aegypten*, met namen *Ibis*, (den Oyevaer niet ongelijck, ende hier ontrent de Stadt van *Alexandrye*, uyt-ghebeeldt) die in sijnen beek het Nijl-water op-nemende, dat deel doorspoelt, door het welck gesont is, dat het overschot van den kost af-schiet.

(5) De Clysteer komt eerst, ende voor-al te hulpe de Gebreken der Dermten, insonderheyt de dicken. Want alsooder een Clapen, ofte Middel-schorjen ghestelt is in den Kertel-derm, by den blinden ofte Slop-derm, het welck maer open gaet na beneden, ende na bovenen gesloten is, soo en kan de Clysteer daer niet voor-by schieten. Derhalven kan een Clysteer, best de Onderste, ofte dicke dermen suyveren: want sy daer in komt met haer volle kracht, waer toe een drancxken, dat men in neemt, niet dan slapper, als door langhe wegh veel af-genomen hebbende, en kan gheraken. Soo vele dan alffer gebreken in de Dermten vallen, soo vele sooften zijnder oock van Clysteren. Sommige stillen pijn, sommige Versachten de scherpe Vochtigheden, sommige Suyveren ende verdroogen de Sweeringen, sommige maken Af-treck, sommige Stoppen. Het begin van alle Purgatyen is een Clysteer, die maect de baen klaer voor den Af-treck, ende neemt wegh de beletselen van 't Braken. Ende wanneer in de Dermten eenige taeye Vochtigheden vast sitten, ofte eenigh ander Gebreck aldaer te ghenesen is, soo moet voor-al de Vuyligheyt ende Winden door een Clysteer af-gheset werden, op dat daer na de volgende Genees-middelen meerder kracht souden kunnen doen op het Gebreck selver. Op de rechter-zijde het Lichaem gestelt zijnde, soo schietse lichter ende rasser op, ende dieper in-loopende, besproeyt de Dermten: dan op de slincker-zijde leggende, blijft dickwils hangen in den Rechten, ofte Kartel-derm, die door 't ghewicht van d'andere ghedrukt werdt. Wanneer de Clysteer niet wel wercken en wil, soo werdtse door een ander, die scherper is, ofte door een Set-pil wacker gemaect.

(6) Een Set-pil kan veel minder uyt-rechten, als een Clysteer (want hy en neemt niet wegh, noch en geneest niet van 't gene de Dermten beschadigt) maer maect daerom alleen Kamer-gang, om dat hy door sijn scherpigheyt her endt tot uytdrucken verweckt. Dickwils Pillen fetten, opent, ende veroirsaeckt Speen, die al te scherp zijn, verwecken somtijts Sweeringen. Tot de Gebreken van 't endt maect men alderhande Set-pillen, suyverende, versachtende,

heelende, na het de ghelegentheydt van 't ghebreck vereyscht.

(7) Gelijck de Boomen ende Plantsoenen haer voedsel uyt der Aerden, den Amber-steen het Kaf, ende den Zeyl-steen het Yfer na haer trecken, door de ghelijckheydt, die tusschen de selfde is van wesen ofte Self-standigheydt: van wegen soodanige ghelijckheydt trecken mede de Purgerende Genees-middelen de quade ende ongefonde Vochtigheden uyt het Lichaem. Ende derhalven is 't niet ghenoech dat men yemandt Purgeert, maer men moet juyst sulcken Vochtigheydt Purgeren, ende af-drijven, die de Sieckte veroirsaeckt. Want die de koude Vochtigheydt af-set, daer de Gal in de weegh is, die en versicht niet alleen de Sieckte niet, als de Oirsaeck in 't Lichaem larende: maer beswaertse, als wegh-nemende de Vochtigheydt, waer door de hitte ende scherpte van de Gal wat versacht, ende in den toom ghehouden werde. Waer uyt blijkt het groot misverstandt van de ghemeene Liedden, die meenen dat het even-veel is, als ymaer een Purgatyte en laten halen by den geenen, die haer niet ghesien en heeft, ofte oock dit onderscheyt niet en weet. Nu in dese ghelijckheydt, 't gene sterckst is treckt het slapste; soo treckt *Rhabarber* de Gal, niet in tegen-deel de Gal den *Rhabarber*, om dat in den selven stercker kracht is, die oock verweckt, ende geholpen werdt door de wermte van de Gematigheydt. Maer als ghebeurt, datter soo weynigh van een Af-set-middel in-genomen werdt, dat het van de veelte der Vochtigheydt komt overfelpet te wesen, soo sal het selve sijne afsetkende kracht verliezen, ende in een andere self-standigheydt veranderen. Het ghebruyck wijft ons aen drierley Ordre van Af-settende Middelen. De eene is van Quae-aerdige, welckers kracht, ende wesen Fenijnigh is, hoedanigh gherekent werden *Coloquint-Appel*, *Scammonia*, *Antimony*. De andere ordre is van gantsch Sachte, die weynigh af-wijken van den aert der Voedselen, gelijck daer zijn *Pruymen*, *Corinthen*, *Violen-bladeren*, *Manna*, *Wey*, *Morgh* van *Cassie*, *Thamarinden*. De derde is van Middelmaghe, waer onder behooren *Rhabarber*, *Agaricus*, *Zene-bladeren*, *Aloë*. In een sterck Lichaem, ende dat langh ghevast heeft, verandert, een weynigh van een sacht af-set-middel in-genomen in de selfstandigheydt van het Lichaem: maer een deel van het Quae-aerdigh, al is 't oock weynigh, in een bedervinghe het Fenijn na by komende: het Middelmaghe in de Vochtigheydt, die het soude af-setten, de welcke in 't Lichaem overigh is, ende onbequaem om 't selvige te voeden. Derhalven al is den *Agaricus* werm, kan even-wel in *Pittuita*, ofte koude Vochtigheydt veranderen, als die niet in ghematigheydt, maer in wesen soodanighe Vochtigheydt en gelijckt.

(8) De Purgatyte is de rechte Genees-middel

van vervuylde Vochtigheden. Want al 't gene so onsfuyver ende bedorven is, dat het de Natuurlicke Trappen overschreden heeft, alsoo het selve door geene Konst verbeterd ofte goet gemaect en kan werden, soo moet men het nootfakelick uyt-werpen. Ende sulcx en is niet alleen dienstigh om de Sieckte, die alreede het Lichaem bestrijdt, te weten, maer oock, om de selve, alsoe ghevreesd werdt, voor te komen. Nu na de soorte is van de vervuylde Vochtigheydt; soo moet oock wesen de soorte van 't Genees-middel. Andere suyveren de Gal, andere het Slijm, andere het Swart Bloed, ofte Swarte Gal, andere de Waterachtighe Vochtigheden; die wy hier na eek op sijn ordre sullen verhalen. Ende gelijck de soorte van Vochtigheydt ons aen-wijft, door wat soorte van Purgatyte die moet af-ghedreven werden, soo toont de gelegentheydt en plaetsche van de selfde, hoe sterck die wesen moet. Want een slappe Purgatyte kan genoegh trecken uyt het eerste deel des Lichaems, een middel-maghe uyt de groote Aderen, een stercke uyt het uyerste van 't Lichaem, ende de bysondere Deelen. Licht ende ghemackelick valt het suyveren van de Maegh, ende Dermen: beswaerder van de Aderen in 't Derm-scheyl, daer na van de Lever, ende Milt: maer alderbeswaerlickst van de self-standigheydt der Deelen, die tot de Huyt, ende Lidmaten toe strecken. Want hoe een Deel verder leyt, ende minder Aderen heeft, hoe het minder voor een Genees-middel wijckt: dewijl meerder kracht ghe-daen kan werden op yet dat na by is, ende opene wegen heeft.

(9) De Mate van Purgeren moet af-ghemeten werden na dat yet licht ofte beswaerlick af-schiet, ende sulcx is af te nemen uyt de gelegentheydt van 't Lichaem, de Vochtigheydt, den Tijdt, ofte het Weder. Onder de ghelegentheydt van 't Lichaem staen begrepen de Gematigheydt, de Gestaltenisse, ende Gewoonte. Uyt een dor ende schrael Lichaem en is niet veel te trecken: maer veel uyt het geen, dat vochtigh ende vier-schotigh is. Een sterck ende vast Lichaem, wiens Ingewant, Aderen, ende Dermen selve nauw zijn, ofte lichtelick verstoppen, ofte noch benauder werden, houdt het overschot tegen, ende en laet het niet uyt-schieten. Maer een sacht, ende los Lichaem, ghelijck daer is van Vrouwen, Kinderen, ende die ledigh gaen, is veel opener, soo dat door het selve de beweeghe, ende ghetrocke Vochtigheden bequamelick haren loop hebben. Die stercken arbeydt doen, ghelijck oock die wat plomp van ghevoelen zijn, en vragen niet veel na slappe Middelen: in tegendeel werden haest bewogen, die wat Gevoeligh zijn, als oock die, ofte van Naturen, ofte door Sieckte, ofte maniere van Leven, Teer, ende Tenger zijn. Die gewoon zijn dickwils te Purgeren, zijn quader, door een Purgatyte te bewegen, als die sulcks onghewoon zijn. Want selve

het dencken, ende vreefen van wat selick in te nemen, maect dickwils door het ontstellen de nature los, ghelijck somtijds oock doet den Reuck, ja het sien van het Bekertjen, daer het Drancxken in gheweest is. Ick heb een Backer gekendr, die Sierck leggende, maer hoorende dat sijn Genees-maester de Trappen op-quam, wel hertelick over-gaf: door het inbeelden, dat hy kreegh, van den geur van de Drancken, daer hy de proef af ghehadt hadde. Die van selfs Los-lijvigh zijn, werden door de minste Purgatyne haest geraeckt. Nu staet oock uyt de voortre van de Vochtigheydt de Mate van de Purgatyne aldus af te nemen. Waterighe Vochtigheydt, ende dunne Gal, schiet lichtelick af: in tegen-deel Slijm, ende Swarte Gal. Veel Vochtigheydt, ende die als tegen ghehouden werdt, gelijck in de Swaer-lijvige, ende de Dronckers, ofte in de welcke uyt eenighe andere oirfaeck vele Overtolligheydt vergadert is, kan met een slappe Purgatyne den Buyck doen omroeren, ende een stercken afreck verwecken. Want dien overvloet, de Aderen geopent zijnde, loopt lichtelick uyt, ghelijck uyt een vol vat; niet door Sterckte van de Purgatyne, maer door Kracht van de Nature, die haer selven ontlast, ghelijck sy oock wel dickwils van selfs doet, sonder datter yet in-ghenomen is. Hier moet daer-en-boven noch gelet werden op den Tijd, ende het Weder. In, ende ontrent de Hondrs-dagen, isser weynig ende scherpe Vochtigheydt in 't Lichaem, ende die oock na buyten toe ghetrocken werdt, soo dat het Purgeren alsdan soo wel niet en soude willen vallen. Midden in de Winter is 't Lichaem vast ende ghesloten, soo dat de Vochtigheydt, die half tegen-gehouden werdt, niet wel en wil sacken. Ende om de selvige reden veroirfaken oock de Noorde Winden veeltijds hartlijvighen. Daer in tegen-deel de Zuyde den Buyck vochtigh, sacht ende weeck maken. Derhalven werden alleen in dese ghelegentheydt de Purgatyen op haer bequaemste tijdt in-gegeven.

(10) Wat vorder de Tijde belanght. 't Is best in Sieckten, die haren keer hebben, te purgeren op den goeden dagh. Want wanneer de Sieckte minder druckt, ende de krachten verhaelt zijn, alsdan kan het wercken van de Purgatyne lichtelicker verdragen werden. Is oock noodigh, dat sulcx geschiede 's morgens, ende in een ledighe Maegh, alsoo anders het ene 't ander in de wege soude wesen.

(11) Maer, ghelijck in alle andere dingen, soo moet oock in 't Purgeren, voor-gaen een Bereyding, waer door de Wegen geopent, ende de Vochtigheyden driffigh ghemaeckt werden. Soo dat voor oerft het Lichaem hier soo voor-bereyt moet wesen, dat alle de Wegen, die de Purgatyne door-loopen sal, ende door de welcke de schadelicke Vochtigheydt sal uyt-gheworpen werden, vry ende open zijn. Derhalven en dient de Maegh hier niet door te veel

Vochtigheden walghachtigh, op dat de Purgatyne ten eersten niet uyt-ghebraeckt en werdt. 't En dient oock niet dat de Dermen verstoppt, ofte benauwt zijn, dewijse als dan het wercken souden tegenhouden, waer door dan Krimpinghe, Qualickheydt, ende draeyingh in 't Hooft komt te veroirfaken. Ende by aldien datter ghetrocken moet werden uyt het Ingewant, de Aderen, ofte oock uyt de Gestaltenisse des Lichaems, soo moeten niet alleen Maegh, ende Dermen, maer oock de Aderen van het Derm-scheyl, ende het Ingewant vry ende onbekommert zijn. Derhalven dient voor het Purgeren alle Walgingh wegh-ghenomen, 't zy door Vasten, 't zy door Braken, 't zy door een Pilleken van Aloë. Als den Kamer-ganck langh achter-gebleven heeft, ofte hart is, soo sal men eerft een versachtende Clysteer doen setten. Hier-en-boven vereyscht oock de schadelicke Vochtigheydt haer Bereytsel. Want die hart ende dick is, en wil niet wel door de nauwe Wegen in den Buyck schieten; die Taey is, blijft tusschen wegen hangen. Daeromme moet het harde versacht, het dicke verdunt, het Taeye ende Slijmerige gefuyvert werden, al eer dat men 't selve purgeert. Al 't geene sulcx doet, opent oock met eenen de Verstoppinge der Aderen, door de welcke de Purgatyne geschieden sal. Ende dat is ofte Voed-sel, ofte Genees-middel. Van het eene hebben wy gehandelt in den *Schat der Gesontheyt*, het andere sal hier volgens aen-gewesen werden.

Het IV. Capittel.

1. Bysondere Purgatyen,
2. Neus, ende Nies-middelen,
3. Quijl-middelen,
4. Hoest-middelen.

(1)

Bhalven de Purgatyen, die het geheele Lichaem ontlasten, soo zijnder noch andere, die alleen maer bysondere Deelen suyveren, ghelijck de geene die doen Niesfen, Quijlen, ende Op-hoesten. Maer men dient de selve niet te ghebruycken, voor al-eer het ander wel ghesuyvert, ende van alle Vuyligheydt ghereynight is, op dat sy van elders geene quade Vochtigheydt en trecken in het deel, dat sy willen suyveren. Want altijd moet het Al-gemeene gaen voor het Bysondere.

(2) De Neus-middelen in den Neus gheficken, ofte op-ghetrocken zijnde, trecken de overtollighe Vochtigheydt uyt de Herffenen. Sulcx moet gheschieden met het Hooft voor over, op datse recht mach sincken door het Zeef-been, ende niet in de Kele schieten. Dit is dienstigh in Slaperighe Sieckten, Loomheydt, ende inwendighe Pijn. Het selve werdt

SCHAT DER ONGESONTHEYT.

24

werdt oock door de *Neffen* uyt-gheecht: maer heeft, door sijn dapper dreunen; noch meerder kracht. Want het en suyvert niet alleen de *Herffenen*, maer het treckt oock na hem 't geene in 't *Achter-hoof*t, ende na de *Kele* selve komt te sincken. Dan is ondienstigh, ende schadelick voor de geene die met swack *Gelicht* gequelt zijn; dewijl het, door de naderheyt, met eenen de *Vochtigheyt* na de *Oogen* drijft, die bequamelicker na den *Mondt* toe getrocken werdt.

(3) *Quijl-middel* gheknauw ofte gespoelt zijnde, treckt het *Zever* ende *Quijl* uyt de *Keel*. Dit heeft meerder kracht om de holligheden van de *Herffenen* te suyveren als die een neder-gaende wegh hebben in 't verhemelt van den *Mondt*: derhalven sal een *Quijl-middel* sijn meeste kracht toonen, wanneer dat het *Hooft* achter over, in de *Neus* ghetrocken werdt, ende daer na door het verhemelt. Ende desen *Genees-middel* is, van de *Konfte*, de *Herffenen* bysonderlick toege-eygent, om dies wille de selvighe meest onderhavigh zijn vele, ende overtollighe *Vochtigheyt* te vergaderen. Sulcks is bequamelicker na het verteren van de *Spijse*, als dewijl de rauwe *Maegh* noch met de *Koft* beladen is. Dan moet met groote voorfich-

tigheyt gebruyckt werden in de geene, die veel met *Sinckingen* gequelt werden, ofte de *Teringe* onderhavigh zijn.

(4) De *Longen*, ende 't binnenste van de *Borft* werdt ontlast door de *Hoest-middelen*. Want al is 't sulcks, dat van de selve yet in de *Maegh* ghetrocken kan werden; soo is dat even-wel gheheel weynigh, ende 't meeste dat in de *Borft* door *Sinckinge*, ofte eyghen ghebreck vergadert, moet nootfakelick door *Hoesten* op, ende uyt-ghebracht werden. Hier toe zijn de *Syropen* alder-bequaemst, om dat de selvige door haer klevende dickigheyt in de *Keel* wat blijven hangen, ende soo allengskens in de *Borft* sacken, daer de dunne dingen terstondt in de *Maegh* schieten. Sommighe *Lickingen* werden gemaect om de dicke ende taeye *Fluymen* te verdunnen, andere om de geene die al te dun zijn, tot meerder *lijvigheyt* te brengen, eenige om de *scherpigheyt* te versachten.

Van *Braken*, *Clyfsteer*, ende *Set-pil* is in 't voor-gaende *Capittel* ghehandelt, soo dat wy nu verhaelt hebben hoe op verscheyde manieren het *Lichaem* ontlast ende gesuyvert werdt. Wy sullen nu komen tot de *Genees-middelen*, die als werck-tuygh van de *Konst* zijn, om de *Sieckten* te verdrijven.

H E T V I E R D E B O E C K, V A N D E G E N E E S - M I D D E L E N , so Enckele, als Gemengde.

Het Eerste Capittel.

1. Gemeenen Tegen-strijdt van alles.
2. Aert van Voedsel, ende Genees-middel; midt-gaders haer bysonder Onderscheyt.
3. Twee soorten van Genees-middelen; ende de Oir-saack waerom verscheydene onder malkander vermengt werden.
4. Waerschouwinge op het Vermengen.
5. Na drierhande Hoedanigheyt der Droogen drevoudigh Onderscheyt.
6. Haer Getal, Wichte, ende Mate.

(1)
Dewijl alle *Beweginge*, ende *Werckinge* haren *Oirpronck* hebben uyt *Verschil*, en de *Strijdt* van dinghen, die malkanderen recht *Teghen* zijn, soo heeft de *Nature*, doense de gantsche *Wereldt* een gestadige veranderingh onderworp, oock nootfakelick de selve met ver-

scheyde soorten van *Verschillen* als bezæyrt. Ende gelijk sy de vier beginselen allen dinghen, als *Vyer* ende *Warer*, *Lucht* ende *Aerde*, gantsch tegen malkander gestelt heeft, soo heeftse oock elck dinghen, dat uyt de selvige ontstaet, yets tegen-strijdende gegeven. Derhalven en kander geen gebreck in ons wesen, waer toe sy niet een *Tegen-middel* voortgebracht en heeft; hoe-wel alles door de *Konfte* noch niet geopenbaert, nochte ondervonden en is. Soo dat veeltijds, als de *Sieckten* niet genesen en werden, het gebreck niet en is in de *Genees-middelen*, die de goedertiere *God* daer toe geschapen heeft, maer wel in ons *Verstandt*, dat noch tot de kennisse van de selvige niet gekomen en is. Daer en is nauwelix eenige *Sieckte*, in haer selven, ongeneeslick: maer daerom alleen, ofte datse boven-maten toegenomen zijnde voor de kracht der *Genees-middelen* niet eens en krenckt, ofte dat de swacke *Krachten* onder de langdurige genesinge gantsch komen neder te storten. Derhalven sullen wy nu de *Genees-middelen* neerstigh gaen ondersoecken, ende